

A KÖZGAZDASÁGI SZEMLE
KÖZGAZDASÁGI SZEMLE
KÖZGAZDASÁGI SZEMLE
Köztár szám:

VI/6

A SOCIALISMUS MULTJA

JELENE ÉS JÖVŐJE.

IRTA

S A MAGYAR ORVOSOK ÉS TERMÉSZETVIZSGÁLÓK
1901. AUGUSZTUS HAVÁBAN BÁRTFÁN TARTOTT VÁNDORGYÜLÉSÉN

FELOLVASTA

MAILÁTH JÓZSEF GRÓF.

SZEGEDI TUDOMÁNYEGYETEM	
Jog- és Közigazgatástudományi Kar Könyvtára	
Lelt. napló: 14264/4	Lsz.
956. XII. 3. csoport	szám.

KÜLÖNLENYOMAT A »KÖZGAZDASÁGI SZEMLE« 1901. ÉVI SZEPTEMBERI FÜZETÉBŐL.

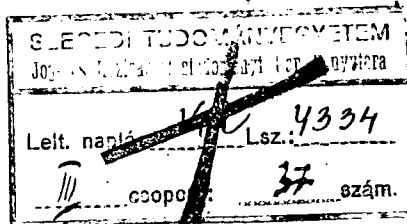

BUDAPEST

PESTI KÖNYVNYOMDA-RÉSZVÉNY-TÁRSASÁG

1901.

SZEGEDI TUDOMÁNYEGYETEM	
Állam- és Jogtudományi Kar Könyvtára	
Leit. napló sz.:	4002/7

Bevezetés.

A megtisztelő felhívásnak, hogy az orvosok és természetvizsgálók ez idei vándorgyűlésén egy társadalmi kérdéstről tartsak felolvasást, annál őszintébb örömmel engedtem, mert így alkalmam lesz a kitűzött kérdést egy közönség előtt fejtegetni, melynek soraiban oly tudományos férfiakat is tisztelhetek, kik a tudomány mellett a gyakorlati élet jelenségeivel is foglalkoznak és mert azon kérdés a világ fennállása óta létezett, a kutató és gondolkozó elméket mindig foglalkoztatta, kimeríthető, megoldható, megszüntethető nem volt, mert ez a kérdés mindig felszinen és érdekes lesz, míg emberek élni és gondolkodni fognak a földön: értem a socialis kérdést.

De már előre is bocsánatot és elnézést kérek, hogy ezen kérdést nem a szorosan vett tudomány segítségével fogom fejtegetni, mert ha sokat is foglalkoztam, mondhatnám közel másfél évtizeden keresztül e kérdéssel, csak laicus vagyok és azt én főképp a gyakorlati élet kérdésének tekintem, ugyanis ezen, az emberiség egyetemét legközelebről érdeklő, legsajátabb viszonyait érintő ügyeket teoriákkal, tudományos tételekkel végleg megoldani úgysem lehet. Ha egyrészt be kell vallanunk, hogy a tudományos tételek mezébe burkolt sophistikát egyes socialista izgatók felhasználták arra, hogy a tömeget félrevezessék, benne oly vágyakat ébreszsenek, mely vágyakat azután kielégíteni nem voltak képesek, mi által rendszerint oly mozgalom indult meg, melyet csak erőszakkal lehetett visszafojtani, másrészt ki kell emelni, hogy egyes kiváló kutató elmék e kérdéseket a gyakorlati életből meritett tapasztalatokból avagy tisztán elméletileg megvilágítva, az eszmék tisztázásához és ezzel a kedélyek megnyugtatasához nagyrészen hozzájárultak, miért is az emberiség az úttörő socialisták irányában csak hálával tartozhat; az eszmék harca bármily elkéseredettséget szülhet is sokszor kinövéseiben és túlzásaiban, mindig hozzájárul az eszmék végleges tisztulásához és így ezen folyamat az emberiség egyetemére csak jótévéleg hathat, mint ahogy a nagy zivatart megelőző, nyomott és kellemetlen levegőt a zivatar, ha pusztít, rombol is, félelmet is gerjeszt, utóbb mégis a föld minden teremtményét felfrissíti és feléleszti.

De, ha a művelt embertől megkivánjuk, hogy saját hazája és népének történetét, saját vallásának alapelveit ismerje, a mellett a természettudományokban is járatos legyen, még fontosabb, hogy a mai korban a bonyolódott gazdasági állapotok legegyszerűbb ismereteit magának megszerezze, mert a gazdasági kérdések kötik össze az embereket egymással és ezek a közös, minden ember által előmozdítandó jólét feltételei. A ki ma már nem akar visszamaradni, és saját életkorának mindig változó jelenségeivel szemben nem akar érzéketlenül és tudatlanul élni, annak a tudomány és a történelem

segélyével a társadalom létkérdéseivel foglalkoznia kell, annak legalább meg kell kísérteni, hogy e kérdésekben a maga véleményét kiképezze, minden előítélet és szenvedély nélkül: mert a nemzetgazdasági és közgazdasági kérdésekben a nézetek, noha azok elejétől fogva tudományosan meg lettek világítva, igen elágazók. Brentano, a nemzetgazdasági író azt mondja, hogy a nemzetgazda kutatásaiban sokkal nagyobb nehézségekbe ütközik, a mi a módszert illeti, mint akármely más buvár vagy vizsgáló a tudomány egyéb szakában és hogy ebben rejlenék az egyenlő felfogás hiánya, a nézetek nagy ellentéte. A gazdasági tényleges állapotok ugyanis mindazon természeti, technikai, erkölcsi, jogi és állami feltételek együttműködésének eredményei, melyek az emberi életet befolyásolják. Hozzá jön még az, hogy a kutató maga, önkéntelenül azon problémának részesévé és részévé válik, melyet vizsgál és így azon szálaktól és tradícióktól, melyekhez őt nemzetsége, az osztály, a család, a vallás, melyhez tartozik, csatolják, nem tud szabadulni és így tárgyilagos ítéletet nem képes hozni, mert saját egyéni felfogása őt túlságosan befolyásolja. De a gazdasági élet folyton változó jelenségei nem is engedik meg az egyes problémák alapos kutatását és innen van az, hogy a legtöbb nemzetgazda nem azt tanítja, hogy miért volt ez így vagy úgy, hanem hogy ennek így kellett volna lenni.

Minden korszaknak megvolt a maga nemzetgazdasági iránya és írója és minden kornak a maga socialis kérdése.

És mert az emberek ősidőktől fogva nem elégedtek meg a létezőnek magyarázásával és mert ebből nem vonták le a következtetéseket, hanem mindig az érdekelte őket jobban, hogy fog a jövő társadalma alakulni, innen magyarázható ezen kérdések iránt nyilvánuló nagy közöny, az átlagismeretek nagy hiánya és a nagy fogalomzavar e téren. De ez seholsem oly veszedelmes, mint nálunk Magyarországon, a hol nem a lényegét szeretik tekinteni, hanem a jelszó után indulnak és csakhogy a jelszót a maga épségében megtartsák, a lényegét a saját jobb meggyőződésük ellen, hiúságból vagy gyávaságból inkább feláldozni készek. Pedig átka volt mindig a magyarnak, a mellett, hogy nem tartott össze, hogy gazdasági kérdésekkel behatóan sohasem foglalkozott. Innen van, hogy a nemzetgazdasági és a közgazdasági tudományokban idegen, és nem a nemzet józan, nemes felfogásának megfelelő tanok jutottak mindig érvényre; a magyar ember idegen befolyás alatt, idegen példa után, de legtöbbször a saját jól felfogott érdeke ellen alkotta meg magának a gazdasági kateját. Pedig minden feltétel megvolna arra, hogy az ország a saját sorsát, különösen gazdasági téren maga intézze el és ne legyen más országok és népek által gazdaságilag kihasználva és kiaknázva. Mert a természet által, már geographiai fekvésénél fogva oly szerencsés helyzetben van, hogy a maga gazdasági igényeit, a melyeket a kereskedelem, ipar és mezőgazdaság tőle követelnek és kölcsönös megélhetésükre igényelnek, kielégíthetné. Nyerstermelő ország vagyunk, megvan hazánknak majdnem minden nyers terménye; ha azt maga feldolgozná, volna ipara, kereskedelme és talán egészségesebb, mint a mostani. Minden komoly törekvés mellett, melyet vezető államférfiaink az utolsó időben a közgazdasági állapotok javítására és fellendítésére fordítanak, a nagy haladás e téren még mindig nem tekinthető elegendőnek. Hogy többet ne említsek, vízi utai is vannak, mint kevés

más országnak, de azokat fel nem használja. A helyett egy oly merev vasúti központosító rendszert teremtettünk, mely a vidéki központokat tönkre tette, pedig nem szükséges hangsúlyoznom azt a veszélyt, ha minden vér mesterségesen a központba, a szívnél két kamarájába lesz irányítva, az illető organismus előbb utóbb nem vérszegénységből, hanem vérbőségből fog elpusztulni. De hogy el ne térjek tárgyamtól, bár nem szoktam politikával foglalkozni, úgy látszik, mégis politizálok. Nézzük csak, mint tanulhat a politikus (pedig ez Magyarországon tág fogalom, ugyanis nálunk mindenki politikusnak tartja magát, a ki ujságot olvas), mit tanulhat a politikus a nemzetgazdától? Halljuk e részben ismét Brentanot:

1. Azt tanulja a mi volt és ez miért lett így? Tehát az összes múlt tapasztalatainak kincse rendelkezésére áll. 2. Azt, a mi van, 3. a jövőre nézve pedig útmutatásokat kap. Az idők tapasztalata azt mutatja, hogy a legnagyobb okosság mindig az igazságosság és hogy a fennálló rend megtartására egy oly törvényhozással mindig a legjobb alap, mely az egyes társadalmi osztályoknak napot és szelet egyaránt oszt el. Ha a nemzetgazda tudományosan kutatni akar, akkor csak egy cél lebeghet szeme előtt, az igazság, ahhoz azonban kell, hogy vesse le mindazt magáról, a mi emberi, vagyis ne tekintse se nemzetségét, se osztályát, se családját, se vallását, hanem legyen idealista. Hogy ez nagyon nehéz, tán lehetetlen, ezt leszek bátor fejtegetéseim nyomán kimutatni, már előre is kérve szíves elnézésüket és türelmüket.

I. A socialismus multja.

A történelem minden korszaka ismerte a sociális kérdést, annak izgalmait az ókorban épúgy jelentkeztek, mint a középkorban és a mostani időkben; felváltva nagyobb mozgalmakat idézve elő, vagy erőszakos kitörésekben jelentkezve, vagy csak az eszmékben idézve elő forradalmat. Már az ókor bölcsészei is foglalkoztak e kérdésekkel, de a létező dolgok kritikáján és bizonyos elméleti rendszerek felállításán túl nem igen jutottak. A görög és római cultura eltűnésével a hatalmassá lett egyház a maga szolgái által a kolostorok négy fala közé temette a tudományt. Az úgynevezett renaissance csak művészet, philosophiával és politikai kérdésekkel foglalkozott. A reformatió sem tárgyalt gazdasági vagy sociális kérdéseket, az is csak hatalomkérdésekkel vesződött. Midőn Amerika felfedezésével a kereskedelem nagyobb lendületet vett, akkor jöttek csak a gazdasági kérdések jobban előtérbe. A középkorban és az újkort megelőző háborúkban csak két szempont dominált: hogy a népek gazdagabbak, vagyis adóképesebbek legyenek és egyuttal megerősödjének, vagyis a háború viselésére képesebbek legyenek. A technika haladásával, az új felfedezésekkel karöltve járt a nagy ipar megteremtése; a capitalismus növekedni kezdett úgy, hogy az emberek tömegét mindjobban a maga hatalmába, a maga önző céljaira és szolgálatába kerítette.

A francia forradalom az eszmék felvilágosodásával a gazdasági kérdéseknek is nagyobb jelentőséget és lökést adott. A mint az egyes emberek is külső behatások alatt fejlődnek és generációkon keresztül anyagilag és szellemileg tökéletesednek, úgy látjuk, hogy az emberek tömege is a külső behatások súlya alatt megmozdul, de a tömegek

csakis egyes kiváló egyéniségek által jutnak tudatára annak, a mit csak sejtenek; az egyes kiváló elmék képesek az összgondolatokat a kellő kifejezésre juttatni. Így látjuk, hogy az egyes nemzetgazdászok irataikban több vagy kevesebb ügyességgel és világossággal csak azt fejezték ki, a mit az akkori időkben az emberek nagy része érzett vagy gondolt. Egy Adam Smith, egy Ricardo, egy Malthus, egy Lassalle, egy Marx nélkül a socialis kérdések még mindig azt a bizonytalan formát ölténék, a melyet az ó-kor bölcsészei csak érintettek. Egy I. Napoleon nélkül világraszóló események nem történtek volna, egy Bismarck nagy elméje és vasakarata nélkül a nagy Németország egysége sem született volna meg. Nem lehet feladatomban, hogy a multnak mindazon jelenségeit, mindazokat a mozzanatoakat, melyeken az úgynevezett socialis épület alapjához és felépítményéhez az egyes köveket egymás után felrakták, felsoroljam, csak egyes különös momentumokat akarok kiemelni, melyek az egész kérdés megértéséhez szükségesek és melyekből képesek vagyunk a socialis kérdés jelenlegi alakját megérteni, felfogni. Az ó-kor legrégibb államáról csak hézagos feljegyzéseink vannak, de azért sejtjük, hogy ott nagy cultura lehetett. Ezt onnan gyanítjuk, mert nagy városok, metropolisok cultura nélkül nem létesülnek. Így Babylon, Theba, Memphis. Ha az emberek csak őstermeléssel, földműveléssel foglalkoznak, akkor nincs szükségük monumentális építkezésekre, pedig ezek az építkezések nagy mérvűek lehettek, ott a technikai eszközlések nem lehettek primitívek. A vízszabályozás és hasznosítás, a közlekedési utak felhasználása ezen népeknél virágzó állapotban volt. Hogy egyebet ne említsek, már ezer évvel ezelőtt a chinaiaknál a socialis kérdés meg volt oldva, legalább átmenetileg; az állam ugyanis mindenki és minden felett rendelkezett; az »állami socialismus« in sua optima forma. Szövetkezetek sem voltak ott ismeretlenek. Innen magyarázható az, hogy ez a különben kevés igényű nép magát az európai culturától mindig elzárta. Ismeretes, hogy Plátót tartják a modern socialismus ősapjának. Plató törvényeinek könyvében olvassuk, hogy az állam felügyeleti jogát az iparral szemben már akkor gyakorolhatta, tehát már akkor voltak iparfelügyelők. Hogy a socialis kérdés a görögöknél és a rómaiaknál nem nyert tudományos formát, az onnan is magyarázható, hogy az ó-korban úgynevezett munkáskérdés nem volt. Az ó-kor csak a rabszolgaságot ismerte. A görög philosophia azonban már ismerte az állam vagyona mellett vagy a közös vagyon mellett a magánvagyon is. Annak törvényességéről és hasznáról magának fogalmat is alkotott. A rómaiaknál a munka még kevesebb becsben állott, mint a görögöknél, mert midőn a rómaiak világhatalmukat hódítás útján Itália különböző népeinek leigázásával maguknak megszerezték, azt fentartani igyekeztek, arra pedig a leigázott népeket vagy idegen rabszolgákat használták. Vagyoni kérdésekben a római jogfelfogás még most is uralkodik. Érdekes az a jelenség, hogy Itáliában a nagy vagyonok az állami bérletekkel való visszaélés által születtek és az által, hogy a különböző provinciákat kiaknázták. Ezen visszaélések hozták létre a lyciniai törvényeket, a hol nem volt szabad senkinek egy bizonyos maximumon túl terjeszkedni vagy bérelni. De ezen törvények tulajdonképen végre nem hajtottak. Tehát már ott is megvolt egy neme az összeférhetlenségnek, melyet törvényhozásilag szabályoztak, de úgy látszik, végre nem

hajtottak. Miután a rómaiak csak rabszolgákkal dolgoztak és az azokkal való kereskedés jó keresetforrás volt, ugyanazt a jelenséget észleljük, melyet napjainkban is látunk; hogy ellentét fejlődik ki a kisipar és a nagyipar között, a kisipar pusztul, a parasztok pedig elhagyják országukat, önként vagy elűzve, kisajátítva vagy kiaknázva. A vagyonnélküliek a városokba özönlenek, ott proletárokká lesznek és a gazdagok kíséretévé, később eszközevé válnak. Ha hozzávesszük, hogy a macedoniai háború után a gazdagok adómentességet is élveznek, meg fogjuk érteni, hogy az ür gazdag és szegény között mindig nagyobb lesz. A plebeiusok harcza a patriciusokkal a hatalomért csak a corruptiót és az erkölcsök súlyedését eredményezte, úgy, hogy a köztársaság utolsó éveiben a gazdasági és politikai helyzet ez volt: belső rothadás, külső jólét és vagyoni emelkedés látszatával.

A Gracchusok kísérlete által egy izzó zsarátnok szállt világgá, mely csak századok után aludt ki, sőt akkor sem aludt egészen, tudniillik az a kísérlet, hogy a szegényebb osztályokat államilag ellássák.

A Gracchusok végrendeletének tulajdonképeni végrehajtója Julius Caesar volt, a ki egyúttal a modern szegényügynek is megvetette alapját. Ettől fogva vált szükségessé a népek nemcsak kenyeret adni, hanem játékokat is. De a néplegalsóbb rétegével szemben állt a többnyire jogtalanul meggazdagodottak csoportja és az a jelenség, hogy középosztály majdnem teljesen hiányzott, innen a nagy decadentia. A középosztályt a pénzzel foglalkozók csoportja helyettesítette. Hiába voltak később a különböző reformok, köztük igazán hasznos létesítmények, mint a parcellázás, telepítés; a mezőgazdaság válságát és a népesedés visszafejlődését nem lehetett megakadályozni. A római világban kevés socialis gondolatot találunk a társadalom anyagi és szellemi felfrissítésének megteremtésére. A császárság legnagyobb reformatora, Diocletianus is csak egy maximális tarifát bocsátott ki, az élelmi és egyéb árúczikkekre és a munkabérre. De ez az intézkedés sem tudta az alapjában rothadt építményeket az összeroskadástól megmenteni. Magától értetődik, hogy a socialis kérdés Rómában változó alakot öltött a szerint, a mint a római hatalom formája változott. Azon rendi harczok, melyek a köztársaság első századaiban (később még inkább) lezajlottak, tényleg nem egyebek, mint socialis harczok, csak hogy az első időben a socialis pártokat törvényes rendi határvonalak választják szét. A jelenkor socialis harczának természetes előtörténetét a rendi előjogokban találjuk, a melyek még ott is, a hol jogilag egy század óta megszűntek, java részükben tényleg fennállanak. A római birodalom történetéből mindazáltal azon tanulságot vonhatjuk, hogy a társadalmi osztályoknak egymásra való kölcsönös hatását az igazságon alapuló intézményekkel kell biztosítani.

»Semmi sem új a nap alatt,« mindig vissza visszatérő jelenségeket látunk; ugyanaz az ok ugyanazt az okozatot szüli. Így látjuk, hogy államok, nemzetek vesznek, a romokból azonban felszállnak az eszmék és egyes emberek agyában megtermékenyednek.

S így lehetetlen meg nem emlékeznünk az angol humanistáról, Thomas Morusról és az ő Utópiájáról, a ki egy egész iskolát alapított meg, utopisták neve alatt. A gyakorlati angolt Plátónak szorgalmas olvasása vitte a nemzetgazdasági térre. Ő oly utánczókra talált, a kik többnyire ép oly ideálisan fogták fel a dolgot, mint ő maga, de kétséget kizárólag előkészítői voltak a modern socialismusnak. Még nap-

jainkban is a közgazdasági íróknál minduntalan az utopisták gondolatmenetével találkozunk.

A XVII. és XVIII. században Franciaország vezet. A mai nap-ság sokat felemlített és sokat hánytorgatott »mercantilismus« ott veszi eredetét; megteremtője volt Colbert, az ő ideái, az ő tevékenysége hozták ugyanis létre a nemzetgazdák azon nagy sorozatát, kik a mercantil systemának esküdtek örök hűséget! A mercantil systema, mint tudva van, a physiokratákat hozta létre mint ellentétet. Legfőbb képviselőjük volt Jean Jaques Rousseau és Turgot.

De ha Franciaország politikában művészetben, irodalomban és tudományban vezetett is, Anglia, melynek ipara és kereskedelme kifejlődöttebb volt, vette át a vezetést a gazdasági kérdésekben, a XVIII. század vége felé. Itt különösen három névvel találkozunk, a kik megalapítói voltak az u. n. klasszikus nemzetgazdasági tudománynak: Adam Smith, Ricardo és Malthus. Azoknak tanait Lassalle és Marx átvették és így megalapították az úgynevezett tudományos socialismust. E három angol nemzetgazda különben megalapítója az úgynevezett manchesteri iskolának is, mely a legutolsó ideig dominált a continensen, Angliában talán még ma is érezteti hatását. Ha be kell is ismernünk, hogy Rousseau-nak politikai eszmemenete a francia forradalomnak irányt szabott, szociális alkotásai ezen nagy reformmozgalomban nem érvényesülhettek, ez a nagy forradalom csakis a felső rétegekben változtatta meg a hatalmi köröket és így az ellentét gazdag és szegény közt nem hogy megszűnt volna, csak még érezhetőbbé vált és így nem csoda, hogy a francia forradalom ismét olyan férfiakat teremtetett, kik az úgynevezett romantikus communismust akarták behozni. Ezeknek főképviselei Saint Simon, Fourier, Cabet, Saint-Just és Babeuf, a kooperatív szellem testesítője Robert Owen és Proudhon. Mindezeknél azonban sokkal érdekesebb az a két férfiú, a kik egymástól sokban eltérő nézeteket vallva, egész más tulajdonságokkal ellátva, mégis a tudományos socialismusnak Németországban megalapítói lettek. Tanaik a szélrózsa minden irányában elterjedtek; értem a nagy agitátort: Lassallet és a nagy kritikust: Marx-ot. Miután különösen ez utóbbi iskolát alapított, s mint minden nagy elmének és nagy embernek, rajongó hívei és ellenségei voltak, előbbi pedig Bismarckkal együtt működött s az általános választói jogot Németországban keresztülvitte — érdemes velők külön s hosszasan foglalkozni.

Ha Marxot a socialismus doctorának szokták nevezni, akkor Lassalle méltán annak apostola. Bár mint tudós utóbbi gyengébb amannál, azonban mint agitátor, mint néptribun felülmúlja. Lassalle által válhatott Hegel metafizikai Németországból Bismarcknak pozitív Németországa. Lassalle túlságos becsvágygyal birt, egész életpályája nyugtalan lelkét tükrözi vissza. 1848-ban a forradalom karjai közé veti magát, 1859-ben pedig egyik iratában Poroszországot az Ausztriával való szövetsége ellen izgatja, már akkor előre sejtve, hogy Németország egysége a socialismus útját egyengetni fogja. Érdekes, hogy viszont Bismarck, hogy a német egységet megteremtse, Lassallehoz simul és segélyével, vagyis az általános szavazati joggal, megteremti az állami socialismust. De legnagyobb volt Lassalle mint organisator. 1843-ban megteremti a német munkások általános szövetségét, részükre megköveteli az általános szavazati jogot, hogy fegyvermezett hadai az általános szavazati jog által támaszt nyerjenek.

Bismarck, ki a német egység megteremtésén fáradozik, Lassalle ez eszméjét magáévá teszi és evvel megteremti a német egységet.

Lassallenak egy nagy előnye Marx-szal szemben, hogy míg utóbbi nemzetközi, internationalis socialista volt, addig ő maga nemzeti. Innen a jó viszony, mely közte és Bismarck közt kifejlődött. A két férfi, úgy látszik, vonzódott egymáshoz, mert egyenlően rajongtak a dictaturáért és egyenlő mérvben vetették meg az úgynevezett liberalis bourgeoisiet. Jellemző Lassalle nagy tevékenységére és nagy ügyességére, hogy még a híres mainzi érsek, Ketteler is érintkezett vele. Lassalle híres theoriáját: »Das eherne Lohngesetz«-et francia és angol nemzetgazdák, többek közt Turgot, Say, Ricardo, Malthus, Adam Smith művei után építette fel. De ennek a theoriának is csak a neve maradt meg, mint históriai emlék, de a nagy agitátor a socialdemocratiának Németországban és tán az egész continensen útját egyengette. Különben Lassalle érdekes költői lélek volt; mint egy homályos eredetű család sarja, érthető, hogy elnyomatva, kellő méltatásban nem részesülve, lázadást szított azon társadalom ellen, mely őt nem fogadta be egyenrangú tagnak kebelébe. Igaza van Sombartnak, midőn azt mondja: *)

»Lassalle a németajkú socialisták között az egyedüli művészi hajlamokkal bíró természet, a miért is a kiaszott philisterek réme és minden szabad ember éltetője fog maradni.«

Nagyobb bonczoló elme, szigorú logikával megáldott kritikus volt Marx.

Ő tulajdonkép egy materialista, socialis vallás megalapítója. Egy könyv és egy alkotás maradt utána. A könyv: »Das Kapital« (»A tőke«), a mű: az úgynevezett »Internationale«.

Marx mint újságíró kezdte pályáját.

Erős cikkei miatt Poroszország kiutasítja, Párisba megy, de onnan is kiutasítják, 1844-ben, Brüsseltől pedig 1848-ban Németországba visszatérve, folytatja a sajtó útján izgatásait, természetesen ő is a bourgeoisiet üldözi, 1854-ben pedig Németországból újólág kiutasítva Londonba jut, a hol az »Internationale«-t megalapítja.

Altalánosan ismert dolgot említek, de bizonyos characteristikus vonásokat ki kell emelnem. Így például igen fontos, hogy az a két elv, melyre az Internationale felépült és mely elvet nemcsak a német, hanem az egész continentalis socialismus magáévá tett, már 1847-ben az ismert »Kommunistisches Manifest«-ben formulázott, t. i., hogy a munkások harca a tőkepenzesek ellen mindenütt egyenlővé lévén, a nemzeti megkülönböztetés elhagyandó, vagyis nemzetközivé kell e harcznak válni; a második, hogy a munkások csak úgy fogják a tőkepenzesek hatalmát megtörni, ha a politikai hatalmat megszerzik. Elmondhatjuk, hogy a collectivismusnak evangeliuma Marx könyve »A tőke« (»Das Kapital«) és pedig annak első része. A Marx, Engels és a marxismus körül folyó irodalom egy egész könyvtárt képes megtölteni és mindig szaporodni fog, mert még hosszú éveken keresztül a marxismus lesz a socialpolitikai és socialtudományi harczok középpontja, mondja Sombart.

Marx munkáinak megjelenésével megszűnt az úgynevezett utopistikus socialismus és következett a tudományos socialismus. Marx

*) Sombart. Socialismus etc. 122. lap.

egész theoriájának minden érdekessége és szellemessége mellett minket meglep az, és mondhatom kellemetlenül, hogy az emberek jobb érzését tagadja és hogy a morális, ethikai momentumokat nélkülözzük, a mi az utopistáknál oly jóleső volt. Mindazonáltal be kell ismer-nünk, hogy Marx az ő nyers, de őszinte modorával és az ő helyes következtetéseivel, különösen a történelem és psychologia terén, a forradalmi és túllelkes utopistáknak jó leczkét adott, mert azok, különösen a XVIII. században, azt képzelték, hogy elég lesz egy pár törvényt hozni, hogy az emberiség megszabaduljon mind-azoktól a bajoktól, melyekben szenved és egy jó rendelet elegendő arra, hogy a földön az aranykor uralma bekövetkezzék. Érdekes és jellemző továbbá az, hogy Marx ugyanazon fegyverekkel harcol az előző idők nemzetgazdáival és socialista íróival, azon fegyverekkel, melyeket ő tőlük kikölcsönzött, mert tulajdonképen az egész okosko-dása azon elveken nyugszik, melyeket a híres nemzetgazdasági írók, így többek közt Adam Smith és Ricardo vallottak.

Marx theoriája lehet igen okos, lehet igen logikus, de a meleg-séget nélkülözzük benne, azt a melegséget, a mely minket arra emlé-keztet, hogy emberek vagyunk. Ha az emberiségnek jóra való képes-ségét tagadjuk, ha elveszítjük hitünket abban, hogy az emberek egy nemesebb czélért lelkesedni tudjanak és mindent bizonyos szükségszerűségnek és törvényességnek gondolunk, akkor nincs, a mi az embereket lelkesítené és a mi a testvéri szeretetre ösztönözné, akkor a földi lét igazán nem volna egyéb, mint »harcz az etető válú körül«. Innen magyarázható az, hogy Marxnak theoriája a legnagyobb ellen-állást, a legnagyobb megtámadtatást épp arról az oldalról nyerte, a mely oldalról legkevésbé várták: maguktól a socialistáktól. Az emberek nagy tömegei hús- és vérből állanak, azokat utóvégre valami megfoghatóval kell lebilincselni, ha tőlük a túlvilági lét (paradicsom) ideáját elveszik, mert itt fogják még a paradicsomot e földön élvez-hetni a socialisták szerint, utóvégre rájönnek, hogy csak ámitják, bolonddá tartják őket, azért őket hovatovább száraz theoriákkal nem lehet összetartani. A marxismus krízise bekövetkezett. Bernstein volt az első, a ki megtámadta. De nemcsak Németországban, hanem a continens többi államaiban is Marx theoriája az ütköző pont, mely-nél a nézeteltérések érvényesülnek.

Ezzel eljutottunk volna a socialismus harmadik phasisához, az úgynevezett opportunist-socialismushoz. Eddig láttuk: 1. az utopista, 2. a tudományos, 3. az opportunist, vagyis a gyakorlati élet igényeihez simuló socialismust.

Ebben igyekeztem vázolni a socialis kérdést és a mi ezzel nem egy, de a socialis kérdésnek egyik alkotó része, a socialismus multját. Már most nézzük meg, miképen állunk a socialis kérdéssel jelen napjainkban? Erre megkapjuk a feleletet, ha a főbb országokat sorba vesszük.

II. A socialismus jelene.

Ha kutatni akarjuk és megállapítani, hogy a socialis kérdés jelenleg milyen állapotban van, azon főbb országokat kell legelőször tekintetbe vennünk, a melyeknél a socialis kérdés egy bizonyos jelleget öltött magára, mely őket más országokétól megkülönbözteti és így mindenek előtt Sombart szerint három typust állapíthatunk

meg: az angolt, a francziát és a németet. A három typust általánosságban az jellemzi, hogy Anglia a politikától egész távol áll, ott a socialis kérdés nem politikai kérdés. A francziának a jellege az összeesküvéshez való hajlam, tehát ez már tisztán forradalmi. A német pedig tisztán politikai, de egyuttal parlamentáris is. Az angol fejlemények minden esetre nagyon érdekesek és jellemzők, mert ott tulajdonképeni munkáspárt nem existál és a munkások mégis összetartanak. Ennek oka az, hogy a munkások rég időktől fogva szervezkedtek, az úgynevezett Trade Unions útján és ezért a munkáviszonyok természetesen és egészségesen fejlődhettek. Sok körülmény játszott különben közre, hogy ott ily kedvező alakulások vannak és hogy ez a kérdés nem mérgesítette el úgy a kedélyeket, mint például a continensen. Ezek a főbb okok: első sorban Angliának szerencsés gazdasági helyzete, az a körülmény ugyanis, hogy ipara és kereskedelme korán fejlődött és az egész világot uralta. Hozzájárult Angliának egészséges politikai élete, a miért mintául is szolgálhat a világ összes országainak, mert már az a körülmény, hogy a két nagy párt, a toryk és a whigek egymást mindig felváltják, a munkásoknak és a munkásérdeknek csak előnyére vált, mert az egyik párt az által jut rendszerint a hatalomhoz, hogy a munkásoknak concessiókat tesz és így a socialpolitikai alkotások a törvényhozás terén folyton szaporodnak és tökéletesednek. Igen érdekes, a mit ez irányban maga Liebknecht egy alkalommal *) mondott: »A socialismus minden culturállamban beteges láztüneteket idézett elő a socialis testben, minden culturállamban, az egyedüli Angolország kivételével. Mert Anglia az egyedüli ország, a melynek államférfiai vannak és pedig férfiai a kormányban és a pártéletben, a kik az államot nem tekintik egy clique, kaszt, vagy egy osztály birtokának, hanem egy, az egész népességet felölelő szervezetnek, a melynek a különböző nép- és pártelemeket magában egyesíteni, mindegyikből az erőt meríteni és az összesek erejét önmagában egyesíteni kell. De bármit alakuljon a jövő, jövődölésekbe nem bocsátkozom, Anglia ebben a pillanatban és már évtizedek óta az egyedüli culturállam, a mely a socialismustól való félelemnek betegségétől meg volt kímélve és a mely a jövő államának gyermekes kérdésfeltevésétől is távol tartotta magát.«

Végül hozzájárult a szerencsés alakuláshoz az angol munkás jelleme. Az a komoly, gyakorlati, szolid felfogás, mely az angolt egyáltalában jellemzi. Angliában tulajdonképen nincs socialis kérdés, mert ott mindenki socialista és azon feladatok, melyeket a socialis probléma vet fel, tehát első sorban a munkásérdeknek folytonos szemmeltartása ott egyszerűen magától értetődőnek tartatik, és mint előbb megjegyeztem, az egymást folyton felváltó politikai pártoktól is folytonos figyelemre lesz méltatva.

A francziáknál a socialis kérdés az ő heves vérmérsékletükből kifolyólag, mindig forradalmakban jelentkezett és inkább rhapsodikus és beteges volt. Sombart a francia socialismusnak 3 fajtáját különbözteti meg: a factionismust, vagyis azt a tendenciát, több pártra szakadni; a clubismust, vagyis azt a törekvést, ezeket az ideákat clubokban tárgyalni és végül a putschismust, vagyis azt a tulajdon-

*) 1. Liebknecht W. Zukunftsstaatliches Cosmopolis 1898. I.

ságot, meglepetéseket csinálni. A francziáknál ez legtöbbször utcai ügynevezett barricadharczokban jutott kifejezésre. Látjuk is, hogy a francziáknál a socialista pártok egymás közt mindig veszekedtek, rendkívül sok árnyalat is volt ott.

1898-ban még 5 árnyalat volt:

1. Az allemanisták (les allemanistes), vagy a forradalmi socialista munkáspárt (parti ouvrier socialiste revolutionnaire). Főjellege volt, hogy tagjai ismeretlenek akartak maradni (stréberség hiánya), s a mellett a nagy fegyelmhezesség. Programjuk főpontjai a) az osztályharcz, b) az általános munkaszünet (strike). Elvük volt, hogy a munkások csak magukat emancipálják; mindig megemlékeztek arról, hogy a »bourgeois forradalom« helyzetüket nem javította. Feje: Allemane, lelke: Lavand vezértitkár. Az orthodox allemanistákkal szemben állottak a dissidensek, az ügynevezett failetisták.

2. A broussisták (Les Broussistes) a francia munkások szövetsége (Fédération des travailleurs socialistes de France). Megalapítója: Brousse, a ki Marx és később Guesde erőszakoskodása elől az Internationale-ből kilépett s külön politikai pártot alakított. Ezek az állami és helyhatósági socialismussal beérik.

3. A guesdisták (Les Guesdistes) a francia munkáspárt (parti ouvrier français) az általános szavazatzog mellett törtek lándzsát és mert szavazatokra van szükségök, a vidékre vetették hálójukat; a földműveseknek kedveznek avval, hogy az apró birtokot a munkának eszközeül (szerszámaul) nyilvánítják. Jelenleg legszamosabban vannak.

4. A blanquisták (Les Blanquistes) forradalmi központi bizottság (Comité revolutionnaire central), ez forradalmi és politikai párt. A blanquismussal párhuzamosan jár és mintegy összekötő kapcsol szolgál az egyes socialista árnyalatok közt:

5. A forradalmi communista szövetség (l'alliance communiste revolutionnaire).

A francia socialisták soha sem lelkesedtek valami nagyon Marx theoriai mellett; az ügynevezett »német ideákra« megvetőleg tekintettek.

A Waldeck-Rousseau-kabinet socialista tagjának, Millerand-nak sikerült oly politikát kezdeményezni, mely a munkások érdekeit váratlanul elősegíti, hogy támogatásukat az ellenzéki pártokkal szemben megnyerje. A munkásbiztosítás, a congregatiók ellen hozott törvény s egyes közigazgatási intézkedések határozottan a socialistáknak kedvez.

A lyoni congressus lefolyása élénk világot vetett a socialista árnyalatokat szétválasztó törekvésekre és az ebből keletkezett összekötözés a socialistákat már most két táborra osztja: a forradalmárookra és a kormányt támogatókra; ez utóbbiak vannak most többségben Jaurès vezetése alatt, a kik szívesen fogadják azokat az eredményeket, a melyeket Millerand ministersége nekik hozott, míg a többiek kárhoztatják, hogy egy socialista egy bourgeois ministeriumban helyt foglalt.

A közeledés a polgári társadalom felé tehát Franciaországban általános; a fölfogatás hivei lassan háttérbe szorulnak.

Legérdekesebb a socialis kérdés fejlődése Németországban. Az ügynevezett tudományos socialismus itt született, azt azonban most már az ügynevezett opportunistá socialismus váltotta fel, a mennyiben

a nem orthodox marxisták (a fiatalok) Marx teoriáját megtámadták és úgyszólván szétszaggatták. 1863-ban alakult meg a munkáspárt és azóta a socializmus mindig jobban erősödik; egyrészt Bismarck megteremtí Lassalleval együtt a titkos szavazás útján az államsocializmust, másrészt pedig ők maguk a socialisták megalapítják 1868-ban a socialdemokrata munkáspártot Eisenachban. 1875-ben Marx, respective Bebel és Lassalle egyesülnek és megalkotják a socialdemokrata pártot Gothában. 1891-ben következik a híres erfurti program. Tény az, hogy a socialisták ma, illetőleg a socialdemokrata párt a parlamentben ül, jelenleg 54 képviselővel és törvényes úton igyekeznek maguknak mindig több előnyt szerezni. Mennyire változott az irány, mutatja, hogy ők már nem az erőszak útján akarnak előbbre menni, hanem békés úton. Az úgynevezett német socializmusnak elve a politikai emancipatio és ennek folyamánjaként a socialis emancipatio. Ha sok tévedés van is Marx teoriájában, el kell ismerni, hogy sokban igaza van és hogy egy oly művet alkotott, melynek ha összes tévedéseit és szélsőségeit lassan le fogják tördelni, meg fog mégis maradni a közepében egy oly mag, a melyen azután tovább lehet fejleszteni a socialis kérdést esetleg az emberiség javára.

Németországban a socialistikus ideák a XIX. századdal egyidősek. Előkészítői voltak Pestalozzi, Fichte, Heinrich Heine. Ez utóbbi földieit a francia socializmussal igyekezett megismertetni. Az u. n. classikus tudományos nemzetgazdaság egész Rotbertusig teljesen Adam Smith befolyása alatt állt. Csakhogy a legszélsőbb laissez-aller, laissez-faire elv volt uralkodó benne. Az 1848 iki forradalom a socialistikus ideákat kidomborította. Az »Új rajnai ujság«, Marx, Engels, Freiligrath szerkesztésében megindul, de miután Németország nem volt még akkor elég iparállam, ezen ideák az egyes fejeket nem termékenyítették meg, ez csakis Lassallenak sikerült. Márczius 1-én 1863-ban, Lassallenak a leipzigi központi bizottsághoz, mely hivatta volt egy általános német munkás-congressust összehívni, adott nyílt válaszában a következő három elvet találjuk: 1. Az ércszilárd-ságú munkabér-törvényt; 2. állami hitelnek követelését; 3. az általános egyenlő és egyenes szavazati jogot.

Mint már az imént hallottuk, Lassallenak teoriái eltűntek. Hisz már az erfurti programban 1891-ben is kihagyják Lassalle ideáit. Lassallenak érdeme, illetőleg jelentősége abban az eredményben rejlik, a mit ő tényleg elért. T. i. a német munkásokat tétlenségükből, álmoságukból felrázta, a politikai életben való részvételre ösztönözte őket és felkeltette bennük a vágyat, hogy követeljék maguknak részüket a modern cultura javaiból. Az ő érdeme tovább, hogy Bismarckban a socialpolitikust kiérezte. Ebben a híres agitátor és a vaskezű kancellár találkoztak: megértették és felfogták ugyanis azt, hogy mi az ő korukat mozgásba hozta és bátorságuk volt a kor követelményét teljesíteni is. A mig Lassalle, mint előbb jeleztem, nemzeti socialista volt, Marx nemzetközi, mert az ipar magasabb fokán álló más államok példáját tartotta szem előtt, azért is oly egyoldalú ellentmondó az ő teoriája, azért élte is magát mintegy túl. De a történeti fejlődés szempontjából a marxizmus szötte át egész Németországot. Az ő teoriája 1847-ben már készen volt és csak 1862-ben jött Liebknecht Angliából Marx ideáival Németországba. Liebknecht Marx halála után a Lassalle által alkotott munkásszövetségekre vetette

figyelmét és szemét. Bebel segítségével Schulze-Delitschtől elvitte a munkásokat és átvitte Marxhoz (t. i. Liebknecht két munkásszövetséget talált, az egyik, melyet Lassalle alkotott, a másik, a mely Schulze-Delitsch elnöksége alatt volt). A 70-es években a francia háború szerencsés kimenetele után, melyet a németek állítólag a német tanítóknak köszönhetnek, jöttek be a francia milliárdok, ezzel a gazdasági élet egyszerre óriási virágzásnak és fejlődésnek indult. Hogy ez a németeket némileg elkábitotta, mutatja nemsokára az 1873-ban bekövetkezett krach és az a körülmény, hogy mindazok a pénzügyi műveletek s pénzintézetek, melyek alapítása abban az időben történtek, most egymás után megbuknak.

A 70-es évek generációja nem volt még érett a gazdasági jólétre és így érthető, hogy a capitalismus ez időtől fogva valóságos orgiákat ült és a legsolidabb embereket sikerült a legegészségtelenebb alapításokba belevonni. Ez időtájtól kezdenek a gyakorlati, mérsékelt, solid németek speculálni, kezdődik a táncz a Mammon körül. Ez állapotokból nyert előnyt és nyereséget a socialdemokratia, mely folyton gyarapodott és erősödött.

Bismarck a munkáskérdés fontosságát átérezve és az úgynevezett feudális, valamint a liberális Manchester-iskola felfogásán magát túl-téve, már 1871-ben Jtzenplitz kereskedelmi miniszterrel közölte későbbi socialpolitikai programjának alapgondolatait. Az egyik, hogy a munkásosztályoknak azon kívánalmait, melyek a termelési, közlekedési és árképződési folyamatban jogosultsággal bírnak, törvényhozási, közigazgatási úton kell teljesíteni, — a másik, hogy az államellenes és az államra nézve veszedelmes izgatásokat tiltó és büntető törvények által kell megakadályozni.

Ekkor következett 1878-ban a két merénylet I. Vilmos császár ellen. Ezeket joggal, vagy jogtalanul a socialdemokratia izgatásainak tudták be és ekkor következett az úgynevezett culturfarcz aerája után rögtön a »socialista törvények« aerája, 1878—1890-ig.

A mint egyes írók feljegyzéseiből látom, a socialista törvények körülbelül úgy hatottak, mint a májusi törvények a katolikusokra nézve, elkészerítőleg és az ellentéteket kiélesítve.

A Lassalle által képviselt nemzeti vonás és érzés a socialdemokratiából eltűnt, ez volt első jelensége és következménye a törvénynek, de azon bánásmód folyamánya is, melyben a főbb socialista vezéreket részesítették. A másik következménye volt, hogy a párt kebelében az ellentéteket elsimitotta, vagyis marxisták és a lassalianusok egyesültek. Hogy a német socialdemokratia tagjai közt tudományosan képzett emberek, kiváló szónokok, esetleg becsülendő magánjellemek is találhatók, főkép a socialista törvényeknek tulajdonítható, mert nyomás ellennyomást gyakorol, üldöztetés martyrokat teremt és az emberiség története azt bizonyítja, hogy mindent el lehet nyomni, csak a gondolatszabadságot nem, mert az utat tör magának, az akadályokat nem ismer. És valóban ha az ember a német parlamenti vitákat olvassa, ottan a socialista szónokoknál sokkal több idealismust, sokkal több emberbaráti szeretetet talál, mint a mi parlamentünkben, a hol a gazdasági kérdések iránt vajmi kevés érzék van. De Bismarck nem hiába volt a vaskezü kancellár, ha programjának repressiv oldalát teljesítette, akkor reformok után is látott. És így álltak elő a »socialpolitikai törvé-

nyek», a melyek Németországban az úgynevezett állami socialismust megalapították és Lassalle és Bismarck egymást kölcsönösen kiégyesítették, mert az általános titkos szavazati jogban találták meg azt az eszközt, melylyel külön-külön mindegyikük a saját célját elérni vélte és a következmények megmutatták, hogy el is érték. Hogy ezen nagy reformalkotások céljukat mégsem érték el egészen, annak okát ismét a socialista törvényekben keressük, mert míg a socialista törvények életben voltak, azokkal lehetett a socialpolitikai alkotások ellen a tömeget izgatni. Azért okos dolog volt az, hogy 1890-ben, midőn a socialista törvény lejárt, azt többé meg nem újították és ezen ténynyel a béklyóba vert szellemek felszabadultak, az elnyomott kedélyek ismét szabadabban kezdtek lélekzeni. A socialismus egy világnézet, de, mint láttuk, tudomány is és egy neme a vallásnak, ezért tehát csak szellemi fegyverekkel lehet legyőzni, ha egyáltalában legyőzhető. A socialista törvényeknek megszüntével az első hatás abban nyilvánult, hogy a socialdemokraták a góthai programot megváltoztatták, ehhez jött az ismert erfurti fogalmazvány. Evvel tehát a marxismus a socialdemokratiában teljes diadalra jutott. A Lassalle-féle ideák onnan kiküszöböltettek. De nem sokára a párt kebelében különböző irányok és felfogások jöttek túlsúlyra. Ez a stuttgarti pártnapon jött kitorésre, a hol különösen a socialismus végcéljára vonatkozólag igen érdekes eszmecsere folyt. De a socialismus nemcsak a munkáspárt körében terjedt, hanem lassan észrevétlenül átment az egész német nemzet gondolkozásába, csak arra a jelenségre akarok utalni, a melyet mi a »kathedra-socialismus« neve alatt ismerünk. Egy egész sora kitűnő nemzetgazdasági íróknak és tudományos férfiaknak kezdett a socialis kérdéssel foglalkozni, 1872-ben pedig a nemzetgazdasági írók, képviselők, ujságírók, nagyiparosok és hivatalnokok megállapították a szocialpolitikai társaságot, »Verein für Sozialpolitik«, melynek célja, mint azt Schmoller 1897-ben tartott megnyitó beszédében érinti, pártkülönbség nélkül az embereket a socialis dolgok alaposabb megértésére, szóval, tollal, gyűlésezéssel ösztönözni és ha ma a német gazdasági íróknak műveit figyelemmel kíséjük, azt találjuk, hogy ők többé-kevésbé át vannak hatva az államsocialismus (collectivismus) eszméjétől, csak az eszközökben különböznek, a mennyiben az egyik jobban, a másik kevésbé akarja az állam közbenjárását igénybe venni.

Igy látjuk tehát, hogy Németországban a tudomány a legmagasabb individualismustól lassan az államsocialismus, vagyis a collectivismushoz közeledik és ennek, bármit mondjanak, azon mozgalom volt előidézője, melyet Lassalle annak idején kezdeményezett. De ha látjuk, hogy egy országban sem növekedett az úgynevezett socialdemokrata párt oly erősen, mint Németországban, be kell azt is ismernünk, hogy sehol sem tette meg ezen mozgalommal szemben az állam, illetőleg a törvényhozás úgy a kötelességét, mint éppen Poroszországban, mert a socialpolitikai törvények, különösen pedig a munkás- és betegsegélyező pénztárak, a baleset és az aggság elleni biztosítások létesítése egy oly példa, melyet előbb-utóbb Európának minden állama többé-kevésbé, természetesen képességeinek korlátain belül, de teljesíteni fog. Mert szél és hullám lassan, de következetesen, mintegy észrevétlenül oda terelik, oda kényszerítik az emberiséget. A socialis törekvésekben kétségekivül sok jó van, de sok veszedelemnek csirája is

rejlük. A socialdemokrata ideák minden önálló gondolkozású, akarat-erős gondolkozóra erős vonzóerővel bírnak, hisz látjuk, hogy ezen új eszméknek oly erős a hatalma, hogy a XIX. század végével, a XX. század elején a művészet, az egyház, az állam socialis hurokat penget. A socialdemokrátiának nagy veszedelme abban rejlik, hogy a tömegeknek fékezhetlen vágyait bizonyos teljesíthetlen utopiákkal összekötik és mihelyest elismerjük azt, hogy a tömegnek igénye van sorsának javításához, abban a pillanatban a socialis reform teljesítésének szüksége előállt. A socialis kérdés jövője tehát mindig attól fog függni, hogy mily mértékben, mily fokig lehet ezen vágnak eleget tenni. És mert minél több előnyt biztosít az állam tagjainak socialis téren, annál inkább kisiklik a socialista agitátorok kezéből az az eszköz, a melylyel a tömeget felizgathatják. Már ezen egy oknál fogva sem szünhetik meg a socialis kérdés. Az 1890-ik év február havában II. Vilmos német császár Németországot és a világot avval a két ismeretes rendeletével lepte meg, melyben Németország felhívja Franciaország, Anglia és a Svájc kormányait, hogy nem lehetne-e nemzetközi úton a munkások azon igényeinek és óhajának teljesítésére tanácskozássra összejönni, hogy a különböző munkászavargásoknak eleje vétessék. A bányamunkások nagy mozgalma indította a császárt első sorban ezen lépésre és a német császár hangsúlyozta, hogy itt nem annyira a socialdemokratia elnyomását célozza, mint inkább a jogos kívánságok és igények kielégítését kívánja kieszközölni. Úgy látszik, hogy ezen eszméjétől: a munkások panaszait és óhajait közvetlen a munkásokkal elintézni, már 1896-ban eltért, mert azon a híres ebéden, melyet Hohenlohe kancellár adott, a császár a hamburgi kikötőmunkások mozgalmaára kiterjeszkedve egy socialpolitikai programot fejtett ki, melyen a munkaadók coalitiójának gondolatát vetette fel. Itt látjuk, hogy a socialis kérdést mégis minden országban másképp kell megoldani, számolni kell azon ország oekonomiai, politikai viszonyaival első sorban, másodsorban magukkal a munkásokkal, mert a hol azok organizálva vannak, és érettek a fejlettebb fokú intézményekre, mint pl. Angliában, ott a dolog könnyen megy. Ott azonban, a hol a socialistikus ideák nincsenek tisztán és világosan kifejlődve, ott az ilyen magasabb fokú intézkedések bizalmatlanságra és ellen-szenvre találhatnak. Különben a német socialdemokraták rendkívül óvatosak. Ők csak szóval agitálnak és a választási urnánál, de különben minden forradalmi mozgalomtól távol tartják magukat, az ő egész erejük abban van, hogy törvényes eszközökkel harcolniak.

Ime látjuk a nagy különbséget a Kommunistisches Manifest megjelenése óta. Ott hangzott el először Marxnak az a híres mondása: »Proletarier aller Länder vereinigt Euch!« Azóta a marxismus krízise is bekövetkezett és a német socialdemokratia napjainkban a politikai opportunismusként hódol.

A continens többi országaiban többé-kevésbé a Marx-féle eszmék hódítottak. Az ipari fejlődés magasabb polczán álló minden országban van ma már socialdemokrata párt. Svájcban és Angliában jelentéktelen, Ausztriában, Franciaországban és Belgiumban erősebb. A socialdemokrata tanok harcosokra találtak még Amerikában és Ausztráliában is a socialdemokrata képviselők a legtöbb parlamentben már helyet foglalnak. A különböző államok socialdemokratái között az érintkezést a nemzetközi socialista-congressusok tartják

fenn. Magától értetődik, hogy ezen congressusokon hozott határozatok többnyire csak akadémikus jelleggel bírnak. Itt helyén valónak találom, hogy Ausztria-Magyarország viszonyaira socialpolitikai tekintetben kissé bővebben kiterjeszkedjem. Ausztria mint iparállam a socialista-eszméknek termékeny talajt adott. Ottan a parlamentben a socialistáknak két árnyalata foglal helyet: a tulajdonképeni socialisták és a keresztyén-socialisták. De a socialpolitikai alkotások terén Ausztria előbbre van, mint mi vagyunk. Ott a parlament kebelében egy külön socialpolitikai bizottság működik, mely az ez irányú kérdések és törvényjavaslatok kezdeményezésével és ellenőrzésével van megbízva. De Ausztriának közigazgatása és egész bürokratismusa úgyszólván úgy van berendezve, hogy a politikától lehetőleg távol tartja magát és így ráér dolgozni, mi már abban is jelentkezik, hogy a ministeriumok ott nem politikai ministeriumok, hanem hivatalnoki ministeriumok, ott a minister-változások nem okoznak zavart vagy fennakadást. A jogfolytonosság és egyöntetűség az alkotásokban ott nem szenved csorbát, miért is Ausztriában, különösen a mi a socialista közigazgatást illeti, különösen a socialgazdaság (— oekonomia) a hygienia, és a nyilvános segedelem körében igen előhaladtak. A ki az ez irányú intézkedések iránt közelebből érdeklődik, az olvassa el a párisi, tavalyi kiállítás alkalmából szerkesztett következő című könyvet: »Soziale Verwaltung in Oesterreich am Ende des XIX. Jahrhunderts, aus Anlass der Weltausstellung Paris, 1900. herausgegeben.«

Már most hogyan állunk a socialpolitikai törvényekkel, alkotásokkal, intézkedésekkel, különösen pedig a munkás-védelemmel? Magyarországon egyuttal a socialdemokrata eszmék terjedéséről és a pártra vonatkozólag is tennék egy pár megjegyzést.

Magyarországban már 1868-ban kezdett a socialdemokratia szervezkedni, de csak 1873-ban alakult meg Pesten a magyarországi munkáspárt, melyet a kormány feloszlott. 1880-ban alakult a magyarországi általános munkáspárt. A mozgalom a párt kebelén belül dult küzdelmek folytán nemsokára elaludt. Az 1889-iki párisi congressus hatása alatt újra felébredt; a »Népszava« és az »Arbeiterwochenchronik« megizmosodtak, számos röpirat jelent meg, munkáskönyvtárak és szak-egyesületek alakultak. A pártnak nagyobb jelentősége nincs, mert a vezetők egymás között veszekednek. Legujabban, ma már a párt a mezőgazdasági munkások közt is kezd híveket toborozni, de az eredmény nem nagy. Az alföldi, úgynevezett agrársocialismus, melynek hullámai Szabolcsmegyét érintve, a Bodroghözbe is átesaptak, a socialdemokratiával nagyon távoli rokonságban áll, mint azt annak idején röpiratomban kifejtettem. De itt ez alkalomból két dologra akarom a figyelmet felhívni: 1. hogy a socialdemokrata eszmék sohasem fognak parasztságunknál kedvező talajra találni, mert ép az ellenkezőjén dolgozik a mi népünk, mint a mit a socialdemokraták az ő programjukban felállítanak. A parasztság ugyanis a magánvagyon gyarapítását tűzte ki életcélul, míg a collectivismus és communismus a privát vagyon ellen tör. De 2. ha a földműves osztály soraiba a socialista eszmék befészkelik magukat, ott mindig communalistiko-anarchismussá fejlődnek, mutatta ezt a szabolcsi és a bodroghközi zendülés, mert a föld felosztása, anarchistikus idea és a vagyon és életbiztonság elleni merényletekben nyert kifejezést. Ezen thésisemet, melyet én a gyakorlati életből egy példa után állítottam fel 1897-ben,

Sombart Werner, a breslaui (boroszlói) egyetem híres tanára egyik művében 1898-ban tudományosan is bizonyítja. Ugyanis ő azt mondja, »A socialismus és socialis mozgalom a XIX. században« című könyvében, a 44. és 45. lapon:

»Ha az anarchistikus propaganda terjeszkedni kezdett, az mindig falusi helyeken volt észlelhető, így pl. Bakunin-nak eszméi Olaszországban és Spanyolországban a nép közt terjedtek, a hol pedig a földműveléssel foglalkozó népesség valamely önálló mozgalmat indított, ott a mozgalom mindig legalább is az anarchismushoz nagyon hasonlított. Ennek igazolásául ismét Olaszország, Spanyolország és Írlandra hivatkozom.«

Azért nem sikerül Németországban sem, Franciaországban sem a socialdemokrátiának a vidéken, falu helyen nagy propagandát csinálni. A Marx-féle socialistikus ideák a nagy iparállamok viszonyai-ból kifolyólag születtek meg és így főképp az ipari munkások chablonjára vannak elkészítve. Ez a chablon, akárhogy fordítjuk, a mezőgazdasági munkásokra nem illik rá.

Hogy állunk már most Magyarország socialis törvényhozásával? Jobban, mint sokan gondolják, mert itt egy egész sorozata van a socialis törvényeknek, kezdve Szt. István királyunk rendeletétől, mely a vasárnapi munkaszünetről szól. Egy igen érdekes füzetre hívom fel a figyelmet, a melyet a magyar jogászegylet 1897-ben tartott gyűlésén mutatott be dr. Szakolczai Árpád, czíme »Magyarország socialis törvényhozása«. Természetesen 1893-ig jutott csak, az 1893-iki XXVIII. t.-cikkig: »a munkásoknak baleset elleni védelméről és az ipar felügyelők intézményéről«. 1893—97-ig nem volt socialis alkotásunk, azóta 97-ben egy, 98-ban három, 99-ben kettő, 1900-ban négy, a földművelési miniszternek híres törvényei és 1901-ben egy, mely szintén nagyon fontos, a közsegélyre szoruló hét éven alóli gyermekekről szóló, 1901: XXI. törvénycikk. *)

Tehát, a törvények egész sorozata van meg. Egyik-másik talán elavult, javításra szorul, de a mi a főbaj a mi törvényeinknél egyáltalában, hogy azok vagy nem kellőleg, vagy egyáltalában nincsenek végrehajtva és ezen állapotot én sokkal rosszabbnak tartom, mintha egyáltalában nem volna törvényünk, mert Magyarországon sokaknak tudatába ment át észrevétlenül az a vélemény, hogy a törvényeket azért hozzák, hogy azokat ki lehessen játszani.

A mi a munkásvédelmet illeti, ez nálunk nem áll oly rosszul, mint sokan gondolják, csak végre kell hajtani a törvények azon intézkedéseit, a melyek életrevalók, azokat pedig, a melyek nem felelnek már meg a mi változott viszonyainknak, de talán egyáltalában nem is illettek a mi viszonyainkhoz, mert más, idegen példák után alkalmaztattak, azokat meg kell változtatni és akkor elmondhatjuk azt, hogy Magyarország munkásvédelem tekintetében megtette a kötelességét és nincs mit röstelnie különösen a vele közösségben élő Ausztriától. Hogy csak egyet említsek fel, a betegsegélyző pénztárak intézménye nálunk jobb, mint a hire, azért is jobb, mert Németország és Ausztriában a balesetbiztosítással kezdték meg, Baross pedig betegsegélyezéssel, a mi fontosabb, a mint azt ott és nálunk is a tapasztalat bebizonyította. Csak egy tévedés történt és itt is áll az, hogy »expe-

*) Lásd a Függelékét a végén.

rientia te de plura docebit». Az ipartestületi csoportoknál kezdték és az ipartestületi segélypénztárakra fektették a súlypontot. Ilyen van jelenleg 101. Kerületi pénztár (Ausztriában Distriktskasse) van 97, gyári és vállalati 158, magánegyesületi pedig 57. A kerületi pénztárakra kellene a főszűrt fektetni és pedig azokat járásonkint szervezni s a többit azután ezekbe olvasztani. Most készül a kereskedelmi ministerium kebelében egy reformjavaslat, tudniillik a régi törvényjavaslatot át akarják dolgozni. Az új törvényjavaslatban legalább is minden főszolgabírói járásban kellene egy kerületi pénztárt felállítani, és volna körülbelül 450 ilyen pénztár, amely megfelelne a mostani összes kategóriájú létszámnak.

Végül egy kérdést kell érintenem, mely a jelenkor socialista mozgalmainál fontos: honnan magyarázható a socialdemocratiának határozott vallásellenes iránya? Sombart a vallásellenes magatartást két forrásra vezeti vissza, egy elméletire és egy gyakorlatira.

Az elméleti álláspont szerinte a »felvilágosodás« öröksége, mely különösen a 60-as és 70-es évek atheistikus irodalmában nyert kifejezést. Hozzáteszi azonban, hogy a dogmatikus atheismus, mely a Marx-Engels-féle felfogásban találta meg tetőpontját, ma már túlhaladott álláspont. Ugyanis ma már a tudománynak bármely színezetű számbavehető képviselője nem állithatja komolyan, hogy a tudomány az »atheismust« követelné, a vallást pedig kizárná. Evvel tehát a socialista tömeg a vallással szemben szabad és független lehetne, ha gyakorlati okok nem játszanának közbe. Ugyanis az egyház vagy maga gyakorolta mindig a hatalmat, vagy pedig a hatalommal tartott, innen származott, innen ragadt át a socialista tömeg ellenszenve a hatalom képviselőiről az egyház képviselőire, a kik a socialis harcban többnyire a hatalom mellé, tehát a tömeggel szembe állottak. Abban a pillanatban, a melyben az egyház socialiter indifferens lesz avagy maga socialpolitikával foglalkozik, megszűnt vallásellenes magatartásának gyakorlati oka (az elméletnek úgy sincs alapja.) És itt helyénvaló a socialismus azon árnyalatáról beszélni, melyet tágabb értelemben keresztyén socialismusnak, szűkebb értelemben pedig katolikus socialismusnak nevezünk.

A keresztyén socialismus régebbi keletű Angliában és Németországban, újabb keletű Ausztriában, csak az a sajnálatos, hogy időnkint ugynevezett antisemitikus vonásokat ölt magára, mi által csak a socialis reform oldala szenved csorbát, ugyanis socialis reformokat csak általánosítani lehet, egyeseknek kizárása ellenkezik a socialis gondolattal.

Az ugynevezett katolikus socialismus első kezdeményezője 1848-ban Ketteler volt, a későbbi mainzi érsek, a ki prófétai buzgósággal előzte meg Lassalle és Marx óvásait a fennálló gazdasági rendszer bizonyos kiáltó igazságtalanságai ellen. De ezen irány hatalmas lökést és megerősítést nyert XIII. Leó pápa nevezetes »Rerum novarum« encyclicája által. Ezen irat a katolikus egyházban a sociologikus tanulmányok valóságos renaissance-át eredményezte, mert nemcsak hatalmas ösztönző, de egyuttal egy értékes vezetőjévé vált mindazoknak, kik e kérdésekkel foglalkoznak. Ezen idő óta a katolikus socialismus terjed, a munkások és elhagyottak érdekében pedig emberbaráti intézmények lépnek életbe, melyeket mind egy gondolat vezet: a felebaráti szeretet.

Bármit mondjanak és bármint ítéljenek is egyesek XIII. Leó fentjelzett encyclicájáról, az az egy tény nem tagadható, hogy ezen

hatalmas műnek megjelenése socialpolitikai tett volt, mely a föld összes katholikusaiknak irányt szabott a socialis kérdések egyöntetű felfogására és az alkotások egyirányú eszközlésére.

III. A socialismus jövője.

És most áttérek a kérdés harmadik, utolsó és befejező részére: a socialis kérdés jövőjére. A mi korszakunkat három nagy mozzanat jellemzi: 1. a technika haladása különösen a villanyosság terén, 2. az irodalmi termékek, különösen pedig a könyvek és ujságok általánossá tétele, 3. pedig intézmények létesítése, hogy a munkások és azok családjainak sorsát javítsuk, a gazdasági nevelés és a szövetkezés által. Gladstone helyesen fejezte ki magát, ezen korszakról beszélve, hogy »ez a munkások korszaka«, és tényleg, a mint azt a philosophus Ruskin is mondja, soha sem mutattak a magasabb osztályok annyi szeretetet és rokonszenvet az alacsonyabb osztályokkal szemben, mint a mai napokban. De viszont azt is el kell ismerni, hogy maguk a munkások is nagyobb erőlködést tettek, mint valaha, hogy az individualismustól megszabaduljanak, a melynek nyomása és hatása alatt tényleg szenvedtek. Ezért is látjuk, hogy ha a munkások szabadonszövetkeznek egymással természetes úton, nem pedig a kényszer útján, boldogulhatnak, mert tudatára jönnek annak, hogy ki-ki a saját jólétét emelheti, a nélkül, hogy a máséból el kellene venni, s ezt mind el lehet érni munkával, takarékossgal és bölcs előrelátással, a keresetét öregbítve, a fogyasztást mérsékelve. Példa rá Anglia.

A francia forradalom (1789-ben) a harmadik rendnek diadala volt a nemesség felett, a mint az általánosan ismeretes. A nagy hiba, a melyet ez diadalmamórában elkövetett, az volt, hogy a negyedik rendről, a munkásosztályról megfeledkezett és így látjuk, hogy ez a hatalom 1830-ban összeroskadt, mert nem volt azon egészséges elven fölépítve, hogy egy kormánynak még akkor is, ha egy osztály által lett megállapítva, első kötelessége mindnyája részére kormányozni, s mindnyája javára.

Az 1848-iki francia forradalom a nép szavazatát, a nép hatalmát, melynek akarata mindig bizonytalan, ingadozó, legtöbbször könnyen befolyásolható, gyakran túlságosan fölizgatható, nyilvánította uralkodónak. Amint látjuk, az általános szavazati jog egy oly postulatum, mely mindig jobban előtérbe lép, de kétélű fegyver lévén, ennek behozatala roppant nagy óvatosságot követel. Az általános szavazati jog érett népet tételez föl, annál lehet alkalmazása áldást-hozó, máskülönben csak fölforgató jelleget ölthet magára. A jövő azoké lesz, a kika a nagyobb tömegeket képesek lesznek vezetni, őket a nagy emberek erényeivel megacézolotva, és pedig a mértékletesség, az előrelátás, az igazi testvériség vagyis a szabad szövetkezés által, de anélkül, hogy őket a gyűlöletre vagy irigységre izgassák. És azt hiszem, hogy a nagy tömegek szívesen is hagyják magukat vezettetni, ha vezetőik nem igyekeznek őket minden áron politikai, nemzeti vagy vallásfelekezeti ligákba és szövetségekbe erőszakolni, mely szövetségek többnyire csak kisebb ambíciók kielégítését czélozzák; szívesen fogják magukat vezettetni, hogyha a vezetők őszinték és önzetlenek lesznek. Igyekeztem végigtekinteni azon nagy processuson, melyet mi socialismusnak nevezünk és mely nem egyéb, mint a munkás-

osztályok sorsának javítására irányuló törekvés. Az emberi természetben megvan ez a vágy, megvolt és meglesz mindig és ha ebből valami teljesül, akkor ez a jobb sors (helyzet) utáni vágy csak nő. Hogy a capitalismus, ezen napjainkban sokat támadott intézmény, csak egyesek javára szolgálna, nem áll, mert a mi az egyesek előnye, azt látjuk a világ fennállása óta, többnyire később a köz javára szolgál. A capitalismus: többet használt a culturának és az emberiségnek, mint gondoljuk.

Hisz a trustok is, ez a legújabb jelenség a gazdaság terén, mely némelyek szerint, a collectivismus, az államsocialismus felé egyengetné az utat, azt bizonyítják, hogy a mai társadalom még képes a concurrentiát a maga kerékvágásába visszaszökkeníteni és a termelés anarchiájának gátat vetni. Mert éppen a trustok által szabályozzák és szervezik a termelést. Az egyes világpiaczók nagy kiterjedése, a hitelnek nagy tágíthatása, a tőkének óriási növekvő képessége, a közlekedési eszközök tökéletesedése mutatják azt, hogy a Marx és Engels által kilátásba helyezett krízisek nem fognak bekövetkezni és szociális fölfordulásnak még csak ideája is ki van zárva.

Az 1848-iki forradalom kudarca és később a communenek csalódásai mutatják a proletariatus tehetetlenségét, az államrudat terrorizmussal tartani. Sőt azt bizonyítják, hogy az erkölcsi oldal a gazdasági fejlődéssel szemben is figyelmet érdemel: a trades unionsok, az azokat vezető férfiaknak jelleme annak bizonyító ereje. A munkásosztálynak saját kebelében kell a socialis eszmét és gyakorlatot meghonosítani. És ebben az értelemben a socialis kérdés mindenek előtt erkölcsi kérdés. A munkások csak akkor szabadok, ha önmagukat képesek kormányozni. Igyekeztem bebizonyítani, hogy az erkölcsi mozzanatok távol állottak az u. n. tudományos socialismustól; ahhoz kell az a magasabb felfogás, az a jól eső humanismus, melyet magánál Smith-nél és az utopistáknál láttunk.

A socialismus veszedelme, mondja Deschanel, a francia képviselőház elnöke és a szövetkezeti eszme bátor és szókimondó harczosa, a tudatlanságtól jön. Nem kell azt sem gáncsolni, sem gyűlölni, a mi gyermekes, hanem loyálisan tanulmányozni. »A collectivismust tanulmányozni,« mondta különben már Schäffle, »egyike a legnagyobb és legconservatívabb feladatoknak«. Nincs annál fontosabb az emberiség jövőjére nézve. A socialismus, mint láttuk; tulajdonkép egy erőteljes óvás a létező bajok ellen, de mint socialis átalakulásnak kísérlete, el van ítélve. Az ideális állapot az lesz, ha a munkások maguk fogják sorsuknak elintézését békés úton kezükbe venni. Az emberiség nagy gözkazánjában, melyben a socialismus tartja fenn a tüzet, van egy biztossági szelep; ez a socialis reformok higgadt, következetes sorozata, melyet minden ország gépészei: a vezető államférfiak és a törvényhozás a saját népe javára vagy kárára kezel. Az az ország fogja a socialis kérdést, — mely meg nem szűnik, míg emberek élnek, — legjobban megoldani, a mely az okos socialis reformok terén legtovább fog haladni, vagyis, a mint a bevezetésben mondtam, a legnagyobb okosság mindig az igazságosság és fennálló rend megtartására egy oly törvényhozás mindig a legjobb alap, mely az egyes társadalmi osztályoknak napot és szelet egyaránt oszt el.

Felhasznált munkák.

Bevetetés.

- Maier Gustav*: (Aus Natur und Geisteswelt) Sociale Bewegungen und Theorien bis zur modernen Arbeiterbewegung. Leipzig, B. G. Teubner.
Dr. Verus: A socialis kérdés hajdan és most. I. kötet, Szt.-Gellért műintézet Budapest, 1899.
Brentano Lujo: Die Meinungsverschiedenheiten unter den Volkswirtschaftslehrern. Cosmopolis, 1896. IV.

I. Socialismus multja.

- Bloch Leo*: (»Aus Natur und Geisteswelt«). Die ständischen und socialen Kämpfe in der römischen Republik. Leipzig, 1900.
Meyer Eduard: Geschichte des Alterthums I. Bd. Stuttgart Cotta.
Mommsen Theodor: Römische Geschichte. II. und III. Bd. Berlin, Widmann.
Kleinwächter Dr. Friedrich: Die Staatsromane. Wien, Breitenstein.
Schlosser F. C.: Weltgeschichte 12. Bd. Frankfurt am Main.
Jansen Joh.: Geschichte des Deutschen Volkes I. Bd., Freiburg, Herder.
Roscher W.: Geschichte der deutschen Nationalökonomik. Stuttgart, Cotta.
Schmoller G.: Der Mercantilismus in seiner historischen Bedeutung Jahrbuch für Gesetzgebung. Leipzig, 1884.
Rousseau J. J.: Contrat social.
Sombart Werner: Socialismus und sociale Bewegung im 19-ten Jahrhundert. Verlag von Gustav Fischer in Jena 1900.
Ammon Otto: Die Gesellschaftsordnung und ihre natürlichen Grundlagen. Verlag von G. Fischer in Jena 1900.
Pascal G. de: Lassalle. L'association catholique 15 aout 1899.
» Karl Marx Exposé de la doctrine Association catholique 15. sept. 1899
» » Critique » » 15. nov. 1899.
Pascal G. de: » Conceptions philosophiques et historiques du socialisme allemand. L'association catholique. 1899. I.

II. A socialismus jelené.

a) Angolország:

- Sombart W.*: fenti munkája.
Hyndman H. M.: Socialism and the Future of England. Cosmopolis, 1898. I.
Mallck W. H.: The theoretical foundations of Socialism, a reply to Mr. Hyndman. Cosmopolis, 1898. II.
Liebknecht W.: Zukunftstaatliches. Cosmopolis, 1898. I.

b) Franciaország:

- Sombart W.*: fenti munkája.
Jaurès Jean: Le socialisme français. Cosmopolis, 1898. I.
Deschanel Paul: La question sociale. Cosmopolis, 1898 III.
Mun A. de: La question sociale au XIX. siècle. L'association catholique 15 Dec. 1899.
Faguet Emile: Problèmes politiques du temps présent. Paris, Arm. Colin 1900.
Seilhac Léon de: Le mouvement socialiste en France. Association cath. 1898. II., III., IV.

c) Németország:

- Sombart W.*: fenti munkája.
Ziegler Dr. Theobald: Die geistigen und socialen Strömungen des 19. Jahrhunderts. XIII. Kapitel. Socialismus und Socialdemokratie. Berlin, Bondi G. 1899.
Liebknecht W.: Zukunftstaatliches. Cosmopolis, 1898 I.

- Wagner Adolf*: Zur Kritik des socialistischen Zukunftsstaats. Cosmopolis, 1898 II. és III.
Sohm Rudolf und *Bernstein Eduard*: »Zukunftsstaatliches«. Zwei offene Schreiben. Cosmopolis, 1898. III.
Palm Dr. Ernst: Was muss man vom Socialismus wissen? Berlin, Steinitz H. 1901.
Barth Theodor: Kaiser Wilhelm II. und die Socialdemokratie. Cosmopolis. 1896. III.

d) Ausztria:

Sociale Verwaltung in Oesterreich am Ende des 19-ten Jahrhunderts Aus Anlass der Weltausstellung Paris 1900. herausgegeben vom Special-Comité für Socialökonomie, Hygiene und öffentliches Hilfswesen I. Bd. Socialökonomie. Wien u. Leipzig, Denticke Fr. 1900.

e) Magyarország:

Közgazdasági Lexikon III. kötet:

Mandello Gyula cikke a Munkásvédelemről.

Földes Béla cikke a Socialismusról.

Somogyi Manó cikke a socialdemokratiáról.

Dietrich Gyula: Társadalmi kérdések, socialbölcészeti fejtegetések. Budapest, Pallas, 1897.

Gaal Jenő dr.: Társadalmi béke a közgazdasági patriarchalismus alapján. Budapest, Pallas ir. és ny. r. t. 1896.

Szokolczay Árpád dr.: Magyarország socialis törvényhozása. Bndapest, Franklin t. 1897.

f) Agrarsocialismus:

Sombart W. idézett munkája.

Böttger H.: Die Socialdemokratie auf dem Lande. Leipzig, Diederichs Eugen. 1900.

Mailáth József gr.: Néhány szó az agrársocialismusról. S.-A.-Ujhely, 1897.

g) Keresztény socialismus:

Ziegler Dr. Theobald: Die geistigen und socialen Strömungen des 19. Jahrhunderts. XIII. u. XIV. Kapitel. Berlin, Bondi G. 1899.

Sombart W. fenti munkája.

Turmann Max: Le Catholicisme social, depuis l'encyclique *Berum novarum*. Idées directrices et caractères généraux. Paris, Alcan Félix 1900.

Weisz M. A. Fr.: Apologie des Christenthums: IV. Bd. Sociale Frage und sociale Ordnung.

III. A socialismus jövője.

Adler Dr. Georg: Die Zukunft der socialen Frage. Berlin, Jena, Fischer G. 1900.

Malarce M. de: Journal de ma vie. Revue hebdomadaire 1901.

Antoine Ch. S. J.: Genèse et évolution du socialisme scientifique. Association Catholique 1898. I.

Deschanel Paul fenti munkája.

Nossig Alfred dr.: Revision des Socialismus. Berlin, Bern, Edelheim, 1901.

Chamberlain Stewarthouston: Die Grundlagen des neunzehnten Jahrhunderts. I. und II. Hälfte. München, Bruckmann, 1900.

Pesch H. S. J.: Liberalismus, Socialismus und christliche Gesellschaftsordnung. 1., 2. u. 3. Theil. Freiburg i. B. Herder.

Tolstoj Leo Graf: Moderne Sklaven, übersetzt von W. Czumirow. Leipzig, Diederichs, 1901.

Cathrein V. S. J.: Der Socialismus. Eine Untersuchung seiner Grundlagen und seiner Durchführbarkeit. Freiburg i. B., Herder. 1898.

Masaryk G. Th.: Die philosophischen und sociologischen Grundlagen des Marxismus. Wien, 1899.

Bernstein Ed.: Die Voraussetzungen des Socialismus und die Aufgaben der Socialdemokratie.

Tiring Dr. G.: Die sociale Frage und das Princip der Solidarität. Dresden und Leipzig, Pierson's Verlag 1901.

Bernstein Ed.: Wie ist wissenschaftlicher Socialismus möglich? Berlin W. Verlag der socialist. Monatshefte, 1901.

Bourdeau: La crise du socialisme. Revue des deux Mondes. 15 sept. 1900.

Steens Jean: La faillite du collectivisme. La Revue hebdomadaire. Paris, Plon-Nourrit et Cie. 20. juillet 1901.

Függelék.

Socialpolitikai törvényeink.*)

Szent István rendeletének második könyve törvénybe iktatja a vasárnapi munkaszünetet. 24-ik fejezete pedig a támogatásra leginkább szorulóknak védelme felett rendelkezik, intézkedvén az özvegyek és árvák különös védelméről.

Kálmán király II-ik könyvének 2-ik fejezetében védelmébe veszi a tudatlan népet a kölcsönök megkötése ügyében és annak érvényességét bizonyos formalismuskhoz köti.

A kötött birtokok túltengése már a XV. században törvényhozásra készítette az illetékes tényezőket és az 1465:55. t.-cz.-től az 1715: XVI. t.-czikkig a törvények egész sorozata korlátozza a holt kéz ingatlan szerzési képességét.

A nagy tömegek műveltsége egy erős társadalom előfeltétele; ennek korszaka hazánkban az 1868: XXXVIII. t.-czikkel kezdődik.

A helyes socialis gondolatot látjuk képviselve az 1868: LIV. t.-cz. 90. §-ában, melynek értelmében a vagyontalanok részére a bíróság rendel képviselőt.

Az 1872. VIII. t.-cz. és az azt módosító 1884: XVII. t.-cz.-ben foglalt ipar-törvények határozottan socialis intézkedéseket foglalnak magukban.

Socialis törvények:

Az 1873: XXII. t.-cz. a telepítvényekről.

Az 1874: XXXIV. t.-cz. egy ügyvédi rendtartásról, mely az ügyvédek szegények védelmére törvényileg kötelezi.

Az 1875: XXXII. t.-cz. a néptanítók nyugdíjazásáról.

Az 1875: XXXVII. t.-cz. szabályozza az imminenter socialis szövetkezeti intézményt.

Az 1876: XIII. t.-cz. a cselédekről.

Az 1877: XX. t.-cz. a gyámság és gondnokságról.

Az 1877: XXI. t.-cz. a kisebb ember tartozásának költségmentességéről gondoskodik.

Az 1878: V. büntető-törvénykönyv vonatkozásban áll a socialis eszmékkel.

A szegényügy internationalis rendezésének becses okmánya az 1880: LIV. t.-cz. a Franciaországgal kötött szegényjogi szerződés törvénybe iktatásáról.

Socialis szempontból kiváló jelentőségű az 1881: LIX. t.-cz. 94. §-a, mely a tőzsdebíróságok hatáskörét tárgyalja.

Az 1881: LX. t.-cz. a végrehajtási eljárásról, talán legszűkekebbül a végrehajtást szenvedettek socialis védelme tekintetében.

További socialis törvények: az 1883: X. t.-cz.-et a napszámosok adómentességéről, — az 1883: XXV. t.-cz.-et az uzsoráról és káros hitelüzletekről, az 1883: XXXI. t. cz.-et az értékpapír részletügylet szabályozásáról.

Mélyen életbevágó socialis törvény az 1885: XI. t.-cz. az állami tisztviselők, altisztek és szolgák nyugdíjazásáról és az 1887: XX. t.-cz. a katonák családjainak ellátásáról.

Specialis alkotás az 1891: XIV. t.-cz. az ipari és gyári alkalmazottak betegségleyezéséről.

A második munkástörvény az 1893: XXVIII. t.-cz. a munkások védelméről és az iparfelügyelők intézményéről.

Az 1897: XXIV. t.-cz. az állami hivataloknál alkalmazott díjnokok szolgálati és anyagi helyzetének javításáról.

Az 1898: II. t.-cz. a munkaadók és a mezőgazdasági munkások közötti viszony szabályozásáról.

Az 1898: III. t.-cz. A nyilvános betegápolási költségek fedezéséről.

*) Lásd dr. Szakolczay Árpád Magyarország szocialis törvényhozása című felolvasását. Budapest 1897.

- Az 1898 : *XXIII. t.-cz.* A gazdasági és ipari hitelszövetkezetekről.
Az 1899 : *XLI. t.-cz.* A vízi munkálatoknál, az út- és vasút-építésnél alkalmazott napszámosokról és munkásokról.
Az 1899 : *XLII. t.-cz.* A gazdasági munkavállalkozókról és segédmunkásokról.
Az 1900 : *XVI t.-cz.* A gazdasági munkás- és cselédsegélypénztárról.
Az 1900 : *XXVII. t.-cz.* A birtokos és a gazdatisztek közötti jogviszonyok szabályozásáról
Az 1900 : *XXVIII. t.-cz.* Az erdőmunkásokról.
Az 1900 : *XXIX. t.-cz.* A dohánytermelők és a dohánykertészek közötti jogviszonyok szabályozásáról.
Az 1901 : *XXI. t.-cz.* A közsegélyre szoruló 7 éven felüli gyermekek gondozásáról.

